

תקציר

חוקרים, קובעי מדיניות ואנשי מקצוע הדגישו את הצורך לפיו על בתי ספר להפוך לארגונים לומדים, כמנוף לשינוי בית הספר בסביבה דינמית, ולעיתים קרובות סוערת. לאור הקריאה למקצוענות אינטראקטיבית רבה יותר, המושג "קהילה מקצועית לומדת" (Professional Learning Communities - PLC) ניצב כיום בחזית השיח העוסק ברפורמה החינוכית.

בניגוד לבידוד הפדגוגי המתקיים לעיתים קרובות בקרב מורים, בעיקר בבתי ספר תיכוניים, קהילה מקצועית לומדת מוגדרת על ידי מערכת תהליכי הלמידה בין חברי הקהילה. מערכת זו מיועדת לאפשר למורים אינטראקציה מתמדת ודיון בשאלות כיצד לפתור בעיות שונות הקשורות להוראה וללמידה. למען מטרה זו של מקצוענות אינטראקטיבית, ניסו חוקרים ומחנכים לשנות את הגישה הארגונית ה"מכניסית" המסורתית, לגישה שיתופית יותר, המתמקדת בחילופי ידע הדדיים, באמצעותם יתאמו המורים את מאמציהם לשפר את הלמידה של תלמידיהם.

למרבה הצער, למרות הניסיונות ליצור למידה שיתופית מוגברת בבתי הספר, מרבית המורים ממשיכים כיום ללמוד בעיקר מניסיונם האישי המבודד ולא מניסיונם המצטבר של כלל עמיתיהם. למרות שחוקרים זיהו את התרומה הפוטנציאלית למורים של קהילה מקצועית לומדת, יישומה המעשי בבתי ספר נותר מעורפל. נושא הקהילה המקצועית הלומדת נחקר בהקשרים חינוכיים שונים, אולם עד עתה לא נערך מחקר כזה במוסדות החינוך המיוחד. מחקר זה בא לצמצם את הפער הקיים בספרות המקצועית על ידי בחינה אמפירית של הקהילה המקצועית הלומדת במסגרת החינוך המיוחד, בד בבד עם בחינת הגורמים המניעים והמעכבים אותה.

בתי ספר לחינוך מיוחד מעסיקים צוותים רב תחומיים גדולים, החייבים לשתף פעולה על מנת לשפר את ההישגים האקדמיים, החברתיים וההתנהגותיים של תלמידיהם. כאשר פועלים בקרב אוכלוסיית תלמידים מאתגרת, חשוב שבעתיים להחליט כיצד יכולים המורים במסגרת החינוך המיוחד לעבור מלימוד מקצועי מבודד, לעבר דרכים משותפות יותר של חשיבה ושיתוף, תוך התייחסות לסוגיות המורכבות של הוראה ולמידה בהם הם נתקלים על בסיס יומיומי.

לפיכך, מחקר זה, מכיל את אחד הניסיונות הראשונים לחקור את הקהילה המקצועית הלומדת בחינוך המיוחד. מחקר איכותני זה בוחן את הקהילה המקצועית הלומדת בשני בתי ספר לחינוך מיוחד בישראל, לילדים הנמצאים על הספקטרום האוטיסטי (ASD): בית ספר הנשיא - בית ספר יסודי ממלכתי ובו 73 תלמידים וכ-90 אנשי צוות, ובית ספר הידידות - בית ספר תיכון ממלכתי ובו 87 תלמידים וכ-110 אנשי צוות (שמות בתי הספר אינם השמות האמתיים).

מחקר זה, הבוחן את הקהילה המקצועית הלומדת בחינוך המיוחד באמצעות שני מקרי מבחן, מיועד לחקור כיצד קהילה מקצועית לומדת באה לידי ביטוי בשני בתי ספר דומים בגודלם ומיועדים לתלמידים הנמצאים על הספקטרום האוטיסטי. בתי הספר נבדלים זה מזה בכמה מאפיינים דוגמת טווח הגילאים של התלמידים, המבנה והפילוסופיה של בית הספר, והדרך בה למידה שיתופית באה לידי ביטוי בכל מוסד.

המחקר מתמקד בשאלה כיצד הצוות הרב תחומי בשני בתי הספר- מורים לחינוך מיוחד, מתנכים, מורים למקצועות שונים, סייעות, יועצות צוות פרא-רפואי, מנהלים ואחרים - משתף פעולה במישורים שונים. בחינה זו של מהות הפעילות השיתופית בשני בתי ספר לחינוך מיוחד, ביחד עם הגורמים המניעים והמעכבים (זרזים וחסמים) של פעילות זו, מיועדת לתרום להבנה רחבה יותר של מושג הקהילה המקצועית הלומדת, ובכך להרחיב את טווח יישום הלמידה השיתופית מעבר למסגרות החינוך הרגיל, ובעיקר להבהיר את מאמצי הקהילה השיתופית הלומדת בבתי ספר של החינוך המיוחד המשרתים אוכלוסיית תלמידים הנמצאים על הספקטרום האוטיסטי.

איסוף הנתונים ארך כשנתיים וכלל ראיונות חצי מובנים, תצפיות ואיסוף מסמכים שהיוו אמצעים לבחינת קבוצות הלמידה השונות הפועלות בכל אחד משני בתי הספר, ובחינת ההשלכות לגבי מנהיגות בית ספרית. שתי שאלות מחקר מרכזיות עומדות בבסיס תהליך איסוף הנתונים:

1. מהם הזרזים והחסמים של למידה שיתופית במסגרת בתי ספר לחינוך מיוחד לתלמידים אוטיסטים?

2. מהו תפקידו של המנהל בפיתוח ושימור קהילה מקצועית לומדת בבתי ספר לחינוך מיוחד לתלמידים אוטיסטים?

114 ראיונות חצי מובנים התבצעו במשך התקופה בת השנתיים בה נאספו הנתונים. בבית ספר הנשא היו 31 מרואיינים, ובבית ספר הידידות היו 26 מרואיינים. עם כל אחד מהמרואיינים ($n = 57$) נערכה פגישה שניה על מנת לבסס ולאמת את המידע שנמסר בראיון הראשון. הראיונות נערכו עם בעלי תפקידים שונים בבתי הספר, הכוללים מחנכים, מורים לחינוך מיוחד, סייעות, צוות פרא-רפואי, מורים למקצועות שונים וחברי צוות ההנהלה. הראיונות נערכו בבתי הספר, בבית המראיין, או בבית המרואיין. כל ראיון ארך כשעה, והוקלט בשמע לצורך ניתוח מאוחר יותר.

בנוסף, נערכו באותה תקופה 48 תצפיות. נערכו רשימות במהלך ישיבות פדגוגיות בהן נפגשו מורים, וסייעות עם מורים למקצועות שונים על מנת לדון בסוגיות שונות הנוגעות לתלמידים ספציפיים. כמו כן, נערכו תצפיות גם בישיבות סקטוראליות (דוגמת הצוות הפרא-רפואי בלבד, או סייעות בלבד וכיו"ב) המתקיימות 4-6 פעמים בשנה בכל בית ספר.

במהלך השנתיים נאספו ממורים וחברי הנהלה מסמכים וממצאים הרלוונטיים לתהליך הלמידה בשני בתי הספר, במטרה להעמיק ולחקור את הקהילה המקצועית הלומדת. אלו כללו חומרי לימוד קולקטיביים, סיכומי פגישות, מידע באתרי האינטרנט של בתי הספר, ועוד.

שלושת מקורות המידע - ראיונות, תצפיות וניתוח המסמכים - נותחו ושימשו כטריאנגולציה קלסית למחקר איכותני זה, המבטיחה את רמת המהימנות שלו.

ניתוח ממצאי המחקר העלה חמישה נושאים מרכזיים המשפיעים קהילה מקצועית לומדת במסגרת בתי ספר לחינוך מיוחד לתלמידים אוטיסטים:

(1) התפיסה של קהילה מקצועית לומדת

(2) אחריותיות ללמידה מקצועית

(3) תפקידו של המנהל

(4) חסמים המעכבים קהילה מקצועית לומדת

(5) אמצעים לקידום קהילה מקצועית לומדת.

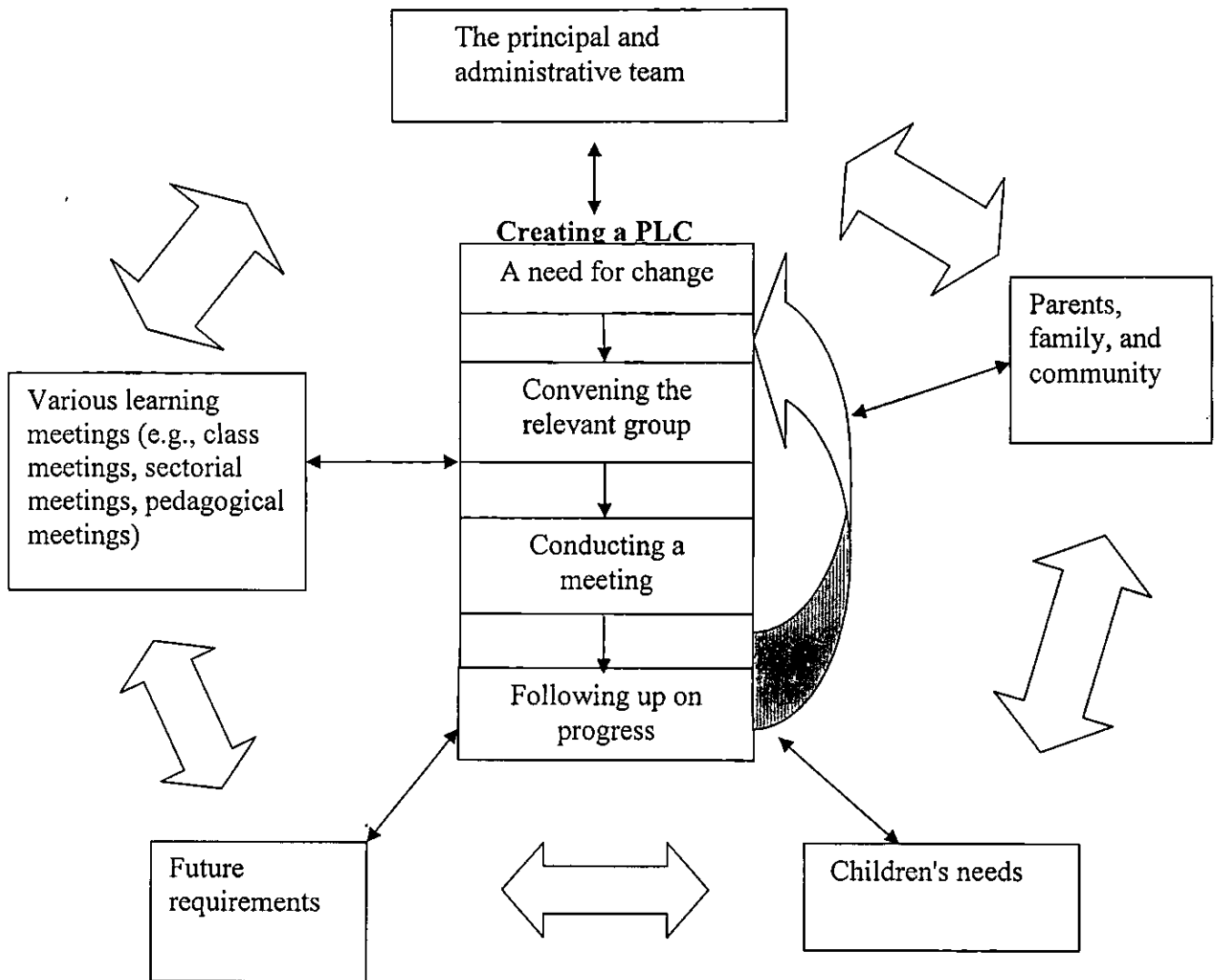
למרות ששני בתי הספר שנבדקו במחקר זה משרתים את אותה אוכלוסייה, כל אחד מהם פיתח מבנים ייחודיים ותרבות למידה משלו. בשני בתי הספר נוצרו קבוצות למידה שונות ההולמות את גילאי התלמידים ורמת התפקוד שלהם. המבנה והגישה של בית הספר היסודי השפיעו על יישום קהילה מקצועית לומדת, ובבית הספר התיכון נמצאה שגרה שונה, המתאימה יותר לגילאי התלמידים ולצרכים שלהם.

בהתבסס על הממצאים, הוצע מודל (ראה תרשים 1) המציע תיאור סכמתי של יחסי הגומלין בין אנשי הצוות השונים הנוטלים חלק בתהליך החינוכי של הוראה לתלמידים אוטיסטים. בסביבה שכזו, קהילה מקצועית לומדת, זקוקה לשיתוף פעולה ודיאלוג מתמשך בין חבריה על מנת לסייע לתלמידים להגיע להישגים מיטביים ולהבטיח את רווחתם. תהליך הלמידה חייב להיות בנוי באופן ההולם את התלמידים, המשפחות, וצוות בית הספר, ובה בעת, לשמור על גמישותו. לפיכך, נעשה שימוש במגוון מבני למידה שונים לצורך יצירת מסגרת פעולה לקהילה מקצועית לומדת בבתי ספר לחינוך מיוחד. לאור הסביבה הדינאמית בחינוך המיוחד, תפיסה זו עשויה להיות בעלת חשיבות רבה לאבחון, פיתוח ושימור קהילה מקצועית לומדת בבתי ספר לחינוך מיוחד.

מבנהו של החינוך המיוחד מחייב מטבעו תקשורת ושיתוף פעולה מתמשך בין חברי הצוות השונים. חשוב שבעתיים ששיתוף פעולה כזה יתקיים בין צוות הבוקר לבין צוות אחר הצהריים, כאשר כל צוות מורכב ממורה ומסייעת. על צוותים אלו ללמוד זה מזה ולעדכן זה את זה, באופן שוטף ורציף.

מעבר לכך, קהילה מקצועית לומדת מהווה כלי קונסטרוקטיבי עבור מנהלים באמצעותו הם יכולים ללמוד מחברי הקהילה שיש ברשותם ידע שיועיל לתלמידים בחינוך המיוחד. לכן, על כל חברי הצוות של בית הספר לעבוד יחדיו ולשתף פעולה בתכנון, פיתוח ויישום תכנית למידה מקצועית. יתר על כן, ניתן לתכנן משאבי למידה משותפים ברמה הארצית, המיועדים למנהלים ומורים בחינוך המיוחד.

תרשים מס' 1: קהילה מקצועית לומדת בבתי ספר לחינוך מיוחד לתלמידים אוטיסטיים

בעוד היבטים שונים של הקהילה המקצועית הלומדת נחקרו במחקר זה, טוב יעשו חוקרים אם בעתיד ימשיכו לדון בהיבטים רבים אחרים, ובהשלכות הנושא בכללותו, ובחינוך המיוחד בעיקר. במילים אחרות, כיוון שמחקר זה חוקר את תהליך הקהילה המקצועית הלומדת בהקשר לאוכלוסייה ספציפית

ה

בחינוך המיוחד - ילדים, מתבגרים ומבוגרים צעירים הנמצאים על הספקטרום האוטיסטי - יש צורך להרחיב את המחקר לאוכלוסיות נוספות בחינוך המיוחד.